

ДОБРОЧИННА АКТИВНІСТЬ: СПРОБА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто інституціоналізацію добродійної діяльності в сучасній Україні. Зазначено, що процес становлення та розвитку благодійної діяльності розпочинається з добродійної активності. Наведено критерії визначення добродійної активності та рівні її прояву. Зазначено, що добродійно активні суб'єкти становлять собою необхідний ресурс для подальшої успішної інституціоналізації добродійної діяльності в сучасному українському суспільстві.

Ключові слова: соціальна активність, добродійна активність, інституціоналізація добродійної діяльності, соціальний інститут добродійності.

В статье рассмотрена институционализация благотворительной деятельности в современной Украине. Указано, что процесс становления и развития благотворительной деятельности начинается с благотворительной активности. Приведены критерии определения благотворительной активности и уровни ее проявления. Указано, что благотворительно активные субъекты представляют собой необходимый ресурс для дальнейшей успешной институционализации благотворительной деятельности в современном украинском обществе.

Ключевые слова: социальная активность, благотворительная активность, институционализация благотворительной деятельности, социальный институт благотворительности.

The article deals with the institutionalization of charitable activities in modern Ukraine. It is noted that the process of formation and development charity begins with charitable activity. The criteria determining charitable activity and the level of its manifestation are analyzed in the article. Noted that charity active agents are a necessary resource for further successful institutionalization of charitable activities in the Ukrainian society.

Key words: social activity, charitable activity, the institutionalization of charity, social institution of charity.

Постановка проблеми. Актуальність всебічного вивчення феномена добродійної діяльності не викликає сумніву. В умовах сучасного українського суспільства соціальна диференціація не лише збільшується, з'являється нова за характером та масштабами поляризація соціуму. Зростання багатства одних членів суспільства відбувається на тлі зубожіння більшої частини населення. За таких умов актуалізується потреба суспільства у соціальному захисті та підтримці деяких соціальних груп населення. Добродійна діяльність, у разі власної інституціоналізації, може являти собою доповнення до розвинутої державної системи соціального захисту та сприятиме вирішенню низки проблем незахищених верств населення. З огляду на це важливим є всебічне дослідження становлення та розвитку соціального інституту добродійної діяльності, тим більше, що у вітчизняній соціології дослідження цього процесу перебуває на периферії наукового пізнання та переважно зводиться до проблем встановлення й реконструкції історичних фактів добродійності.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи інституціоналізацію добродійної діяльності необхідно вказати на ознаки її перетворення на соціальний інститут. Зазначимо, що процес становлення та розвитку добродійності як соціального інституту – це процес закріплення норм, правил, статусів та ролей, приведення їх до системи, що здатна діяти у напрямку задоволення певних соціальних потреб шляхом добровільного та безкорисливого надання допомоги, і – як результат – упорядкування зв'язків між суб'єктами спільної діяльності, процес формування соціального інституту добродійної діяльності у межах існуючої системи.

Деякі дослідники інституціоналізацію добродійної діяльності розглядають як процес конструювання соціального інституту, виокремлюючи джерела та фактори самого процесу, структурні та складові компоненти інституту, що перебуває у процесі становлення. Існує й протилежний підхід, коли інституціоналізацію добродійної діяльності розглядають як певний історичний процес зміни

різних форм та способів надання добродійної допомоги (милостиня, суспільне піклування, система добродійних товариств, організована добродійна діяльність). У цій статті ми розділяємо перший підхід до інституціоналізації.

Будь-який процес, у тому числі й інституціоналізації, починається з активності, що з'являється в результаті виникнення соціальної, матеріальної або духовної потреби [1].

Власне, категорія «активність» є центральною для аналізу будь-якої діяльності. О. Якуба зазначала, що в науковій літературі під активністю розуміють «певну характеристику діяльності, тип діяльності, а саме самодіяльність, її характер» [3, с. 5]. Звертаючись до аналізу категорії «активність», О. Якуба звернула увагу на те, що дану категорію можна інтерпретувати таким чином: по-перше, активність становить собою ініціативну творчу діяльність особистості; по-друге, під активністю розуміють міру діяльності, тобто наполегливу ініціативну діяльність; по-третє, активність становить собою якість особистості, що відбивається у її діяльності [4]. Всі три інтерпретації активності є правомірними, однак нетотожними, оскільки кожна з них необхідна для визначення певних особливостей, рівнів та джерел активності людини. Виходячи із специфіки нашого дослідження, особливого значення набуває розуміння соціальної активності як якості особистості. З цього приводу влучною вважається спроба О. Якуби відзначити соціальну активність як таку, що відображає рівень реалізації функціональних особливостей соціальної спільноти, рівень загальної соціалізації особистості, рівень прийняття нею цінностей суспільства [4].

На думку О. Якуби, «соціальна активність особистості – це системна соціальна якість, у межах якої і виражається рівень її «соціальності», тобто глибина та повнота зв'язків особистості з соціумом, рівень перетворення особистості на суб'єкта суспільних відносин. Соціальна активність не може бути зведена до одного з моментів свідомості чи діяльності особистості. Це початкова соціальна якість, що виражає цілісне, усталене, активне ставлення до суспільства, проблем його розвитку і визначає якісні особливості і свідомості, і діяльності, і стану особистості» [4, с. 20]. Соціальна активність являє собою не лише розуміння та прийняття інтересів суспільства й певних спільнот, але й готовність, уміння реалізувати ці інтереси, активну діяльність самостійного суб'єкта. Найважливішими ознаками соціальної активності особистості є сильне, усталене, а не ситуативне прагнення вплинути на соціальні процеси і реальна участь у суспільних справах, що виникає під впливом бажання щось змінити, перетворити чи, навпаки, зберегти, закріпити існуючий соціальний порядок, його форми [4].

Слід зазначити, що під час аналізу соціальної активності необхідно вирізняти соціальну обумовленість та соціальну спрямованість діяльності. Будь-яка діяльність є соціально обумовленою,

однак не вся є соціально спрямованою. Соціально обумовлена діяльність може мати антисуспільний характер, а соціальна активність завжди пов'язана із прогресивною, суспільно корисною діяльністю (соціально спрямованою).

Зважаючи на складність такого явища як соціальна активність, критерії її визначення тісно пов'язані з особливостями діяльності людини, її внутрішнього світу. В. Ядов, звертаючись до аналізу активності, зазначав, що «прогнозування соціальної поведінки особистості зводиться ... до аналізу типових проявів активності – образу життя великих соціальних спільнот (народів, класів, соціальних груп), а в якості об'єкта, що прогнозується, виступає соціальний тип особистості» [2, с. 6]. На його думку, якщо умови діяльності (ситуації), у межах яких можуть бути реалізовані ті чи інші потреби особистості, утворюють певну ієрархічну структуру, то й диспозиції (продукт зіткнення потреб і ситуацій) структуруються у певну ієрархію. В. Ядов розробив та обґрунтував рівні такої ієрархії [2]:

– перший рівень складають елементарні фіксовані установки. Ці установки являють собою закріплену попереднім досвідом готовність до дії, однак вони позбавлені модальності (роздумів про «за» та «проти») та усвідомлення;

– другий рівень складають соціально фіксовані установки, система соціальних установок. Соціальна установка містить у собі емоційний (пов'язаний із оцінкою), когнітивний (пов'язаний із розмірковуванням) та, власне, поведінковий (пов'язаний із готовністю до поведінки) аспекти;

– третій рівень складає загальна (така, що домінує) спрямованість інтересів особистості до певних сфер соціальної активності. Ця спрямованість формується на основі вищих соціальних потреб та являє тобою схильність до ідентифікації з тією чи іншою сферою соціальної діяльності;

– четвертий рівень складає система ціннісних орієнтацій на цілі життєдіяльності та засоби їхнього досягнення. Цьому рівню належить вирішальна роль під час саморегулювання поведінки.

О. Якуба, звертаючись до аналізу соціальної активності, запропонувала критерії її визначення, враховуючи інтегративний показник у вигляді системи диспозицій особистості [3]:

– спрямованість на певні інтереси, потреби, цінності. Цей критерій дозволяє виявити діапазон цінностей особистості, рівень соціальності щодо орієнтації на інтереси, не лише вузької соціальної групи, але й спільнот, суспільства у цілому;

– характер та рівень прийняття інтересів, потреб, цінностей. Цей критерій характеризує міру, глибину прийняття, засвоєння цінностей;

– характер та рівень реалізації інтересів, потреб, цінностей. Цей критерій розкриває особливості реалізації цінностей, показниками рівня якої виступають характер, масштаб, результати та форми діяльності.

Як було зазначено вище, «з потреби, матеріальної чи духовної, пов'язаної з найрізноманітнішими

сферами діяльності та суспільних відносин, розпочинається будь-яка людська активність, у тому числі інституціоналізаційна» [1, с. 130]. Що стосується соціального інституту доброчинності, то, на нашу думку, доцільно говорити про доброчинну активність як таку, з якої розпочинається інституціоналізація благодійної діяльності. Згідно з авторським визначенням доброчинна активність – різновид соціальної активності, тобто ініціативна, самостійна й усвідомлена діяльність з надання доброчинної допомоги, що характеризується спрямованістю на добрі вчинки та базується на соціоцентричних настановах та цінностях. Для суб'єкта доброчинної активності є властивим засвоєння цих потреб та цінностей на рівні знань та вольових устремлень, а особливості їхньої реалізації пов'язані з реальною участю у доброчинній діяльності та позитивним ставленням до неї. Можна вважати суб'єкт доброчинно

активним, коли він ініціативно та творчо бере участь у доброчинній діяльності; виражає бажання, готовність та потенціал до реалізації доброчинної діяльності, що характеризується масштабами, результатами та формами доброчинної діяльності.

Висновки. Доброчинно активні суб'єкти становлять собою той ресурс, що є необхідним для успішної інституціоналізації доброчинності та для подальшого функціонування соціального інституту доброчинної діяльності. Подальший аналіз цінностей, установок та мотивів таких суб'єктів дозволив би розробити ефективні, дієві механізми залучення громадян до доброчинної діяльності, скоротити кількість населення, що за тих чи інших причин покинули (збираються покинути) займатися доброчинністю, сприяв би подальшому успішному формуванню соціального інституту доброчинної діяльності у сучасному українському суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бень О. Т. Джерела інституціоналізаційних процесів у молодіжних громадських організаціях / О. Т. Бень // Український соціум. – 2007. – № 2. – С. 129–138.
2. Ядов В. А. Какие теоретические подходы полезны для понимания и объяснения социальных реалий российского общества и России? / В. А. Ядов // Россия реформирующаяся. – 2010. – Вып. 9. – С. 20–23.
3. Якуба Е. А. Критерии и показатели социальной активности личности / Е. А. Якуба // Вестник Харьковского университета. – 1989. – № 351. – С. 19–26.
4. Якуба Е. А. Социология : учеб. пособие [для студ. высших учеб. заведений] / Е. А. Якуба. – Харьков : Константа, 1996. – 192 с.

Рецензенти: Мейжис І. А., д.пед.н., професор;
Мінц М. О., к.і.н., доцент.

© Стрельнікова О. О., 2013

Дата надходження статті до редколегії 12.09.2013 р.

СТРЕЛЬНИКОВА Олена Олександрівна – кандидат соціологічних наук, викладач кафедри політології, соціології та культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Коло наукових інтересів: доброчинна діяльність, інституціоналізація доброчинної діяльності, соціальний інститут доброчинності в сучасному українському суспільстві.